गीतकार माधव घिमिरे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
भावना बुढाथोकी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

'गीतकार माधव घिमिरे' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र श्री भावना बुढाथोकीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रदेखि म पूर्ण रुपमा सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६४/४/४

....

डा. कृष्णहरि बराल

उपप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पस कीर्तिपुरकी छात्रा भावना बुढाथोकीले त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह एम्.ए. नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको 'गीतकार माधव घिमिरे' शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका निमित्त स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन-समिति

क्र.सं. हस्ताक्षर

१. प्रा. घनश्याम उपाध्याय (कँडेल) ....

२. उप-प्रा. डा. कृष्णहरि बराल ....

३. सह-प्रा. डा. पारसमणि भण्डारी (बाह्य परीक्षक) ....

मिति : २०६४/४/४

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक डा. कृष्णहरि बरालको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताका बीचमा पनि अमूल्य समय दिई मलाई उचित सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन दिएर यस शोधकार्यको लेखनमा अभिप्रेरित गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नुभएकामा विभागीय प्रमुख प्रा. घनश्याम उपाध्याय (कँडेल) ज्यूप्रति म आभारी छु, साथै मेरो परिवार र मेरा आफन्तहरू जसले मलाई शोधकार्य गर्न हौसला दिनाका साथै उचित वातावरण तयार गरिदिनुभयो, वहाँहरूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । त्यस्तैगरी प्रस्तुत शीर्षकमा शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभागलाई र शोधपत्र तयारी गर्दा आवश्यक पुस्तकहरू उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसरी नै शोधपत्रका तयारीमा आवश्यक पुस्तक तथा सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने श्रद्धेय गुरु उपप्राध्यापक नेत्र एटमप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र तयारी गर्दा आवश्यक पुस्तकहरू उपलब्ध गराइदिने मदन पुरस्कार पुस्तकालय गुठीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधकार्यका क्रममा आवश्यक सल्लाह सुझाव दिई मलाई सहयोग गर्नुहुने मेरा सहपाठी साथीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई शुद्धसँग टङ्कण गरिदिनु हुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

भावना बुढाथोकी
शैक्षिक सत्र : २०६०/६२
क्रमाङ्क : २५

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद एक

शोधपरिचय 1-8

१.१ शोधार्थीको नाम 1

१.२ शोधशीर्षक 1

१.३ परिचय 1

१.४ शोधप्रयोजन 2

१.५ समस्याकथन 2

१.६ शोधकार्यको उद्देश्य 3

१.७ शोधकार्यको औचित्य 3

१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन 3

१.९ पूर्वकार्यको समीक्षा 4

१.१० सामग्रीसङ्कलन तथा शोधविधि 8

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा 8

परिच्छेद दुई

माधव घिमिरेको जीवनी र व्यक्तित्वको अध्ययन 9-22

२.१ माधव घिमिरेको सङ्क्षिप्त परिचय 9

२.१.१ जन्म र जन्मस्थान 9

२.१.२ बाल्यकाल र शिक्षादीक्षा 9

२.१.३ पारिवारिक पृष्ठभूमि 11

२.१.४ विवाह र दाम्पत्य जीवन 11

२.१.५ संस्थागत संलग्नता 12

२.१.६ भ्रमण 13

२.१.७ सम्मान एवम् पुरस्कार 13

२.१.८ लेखनमा प्रेरणा र प्रभाव 15

२.२ माधव घिमिरेको व्यक्तित्व 16

२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व 16

२.२.२ कवि व्यक्तित्व 17

२.२.३ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व 18

२.२.४ गीतकार व्यक्तित्व 18

२.२.५ गीतिनाटककार व्यक्तित्व १९

२.२.६ बालकवि व्यक्तित्व 20

२.२.७ निबन्धकार व्यक्तित्व 20

२.२.८ कथाकार व्यक्तित्व 21

२.२.९ अनुवादक व्यक्तित्व 21

२.३ निष्कर्ष 22

परिच्छेद तीन

गीतको सैद्धान्तिक स्वरूप 23-42

३.१ 'गीत' शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ 23

३.२ गीतको परिभाषा 24

३.३ गीतको संरचना 25

३.३.१ स्थायी भाग 26

३.३.२ अन्तरा भाग 27

३.४ गीतका विशेषताहरू 28

३.४.१ सरलता 28

३.४.२ सङ्क्षिप्तता र आख्यानविहीनता 28

३.४.३ एकान्विति 29

३.४.४ वैयक्तिकता र इमानदारिता 30

३.४.५ सम्बोधनात्मक प्रस्तुति 30

३.४.६ विषयवस्तुगत विविधता 31

३.५ गीतका तत्त्वहरू 31

३.५.१ भाव 31

३.५.२ कल्पना 32

३.५.३ सङ्गीत 33

३.५.३.१ लय 34

३.५.३.१.१. नियमित लयव्यवस्थामा आधारित गीत 35

३.५.३.१.२ मिश्रित लयव्यवस्थामा आधारित गीत 36

३.५.३.१.३ अनियमित लयव्यवस्थामा आधारित गीत 37

३.५.३.२ ध्वनिसङ्गीत 37

३.५.३.२.१ अनुप्रास 37

३.५.३.२.२ आवृत्ति 39

३.५.४ बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कार 39

३.५.५ भाषाशैली 41

परिच्छेद चार

विभिन्न कोणबाट माधव घिमिरेका गीतको विश्लेषण 43-108

४.१ गीतकार माधव घिमिरेको 'किन्नरकिन्नरी' गीतसङ्ग्रहको विश्लेषण 43

४.१.१. शीर्षक 43

४.१.२ संरचना 44

४.१.३ विषयवस्तु 50

४.१.३.१ देशभक्ति 51

४.१.३.१.१ राष्ट्रिय गौरवप्रधान 51

४.१.३.१.२ देशप्रेम 51

४.१.३.१.३ सांस्कृतिक चेतनाप्रधान 52

४.१.३.२ प्रणय भाव 53

४.१.३.३ प्रकृतिचित्रण 55
४.१.३.४ कारुणिकता 55
४.१.३.५ मानवता 56
४.१.३.६ क्रान्तिकारी चेतना 57
४.१.३.७ सहिदको सम्झना 57
४.१.३.८ भावको प्रयोग 58
४.१.४ कल्पना 59
४.१.५ सङ्गीत 60
४.१.५.१ लय 60
४.१.५.२ अनुप्रास 63
४.१.६ बिम्ब 65
४.१.७ अर्थालङ्कार 66
४.१.८ प्रतीक
७0
४.१.९ भाषाशैली 71
४.१.१० अर्थको तह 74
४.१.११ निष्कर्ष 75
४.२ गीतकार माधव घिमिरेको ˘घामपानी’ बालगीतसङ्ग्रहको विश्लेषण 75
४.२.१ शीर्षक 75
४.२.२ संरचना 76
४.२.३ विषयवस्तु 77
४.२.३.१ प्रकृतिसम्बन्धी 77
४.२.३.२ पशुपक्षीसम्बन्धी 78
४.२.३.३ सामाजिक चालचलनसम्बन्धी 78
४.२.३.४ राष्ट्रियतासम्बन्धी 79
४.२.३.५ खेलसम्बन्धी 80
४.२.४ कल्पना

४.२.५ सङ्गीत 81

४.२.५.१ लय 81

४.२.५.२ अनुप्रास 83

४.२.६ बिम्ब 83

४.२.७ अलङ्कार 83

४.२.८ प्रतीक 84

४.२.९ भाषाशैली 84

४.२.१० अर्थको तह 85

४.३ गीतकार माधव घिमिरेको ‘बाला-लहरी’ बालगीतसङ्ग्रहको विश्लेषण 85

४.३.१ शीर्षक 85

४.३.२ संरचना 86

४.३.३ विषयवस्तु 87

४.३.३.१ प्रकृतिसम्बन्धी 87

४.३.३.२ सामाजिक चालचलन र स्वभावसम्बन्धी 88

४.३.३.३ खेलसम्बन्धी 89

४.३.३.४ पशुपक्षीसम्बन्धी 90

४.३.४ कल्पना 91

४.३.५ सङ्गीत 91

४.३.५.१ लय 91

४.३.५.२ अनुप्रास 93

४.३.६ बिम्ब 94

४.३.७ अलङ्कार 94

४.३.८ प्रतीक 94

४.३.९ भाषाशैली 94

४.३.१० अर्थको तह 95

४.४ गीतकार माधव घिमिरेको ‘सुनपङ्खी चरी’ बालगीतसङ्ग्रहको विश्लेषण

४.४.१ शीर्षक 95

४.४.२ संरचना 96

४.४.३ विषयवस्तु 97

४.४.३.१ बालस्वभावसम्बन्धी 98

४.४.३.२ मानवीय स्वभावसम्बन्धी 99

४.४.३.३ पशुपक्षी सम्बन्धी 99

४.४.३.४ प्रकृतिसम्बन्धी 100

४.४.३.५ सामाजिक व्यवहारसम्बन्धी 101

४.४.३.६ खेलसम्बन्धी 102

४.४.३.७ राष्ट्रप्रेमसम्बन्धी 102

४.४.४ कल्पना 103

४.४.५ सङ्गीत 104

४.४.५.१ लय 104

४.४.५.२ अनुप्रास 105

४.४.६ बिम्ब 106

४.४.७ अलङ्कार 106

४.४.८ प्रतीक 107

४.४.९ भाषाशैली 107

४.४.१० अर्थको तह 107

४.५ निष्कर्ष 108

परिच्छेद पाँच

माधव घिमिरेको गीतियात्रा र गीतिप्रवृत्ति 109-114

५.१ माधव घिमिरेको गीतियात्रा 109

५.१.१. प्रथम चरण (वि.सं. २००२-२०१६) 109

५.१.२ द्वितीय चरण (२०१७-२०३२) 110

५.१.३ तृतीय चरण (२०३३-हालसम्म) 111
५.२ गीतकार माधव घिमिरेका गीतिप्रवृत्तिहरू 112
५.२.१ स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्ति 112
५.२.२ समकालीन सन्दर्भलाई प्रस्तुत गर्ने प्रवृत्ति 113
५.२.३ लयविधानमा सचेतता 113
५.२.४ विषयवस्तुगत विविधता 113
५.२.५ आलङ्कारिक अभिव्यक्ति र काव्यात्मकता 114
५.३ निष्कर्ष 113
परिच्छेद छ
उपसंहार र निष्कर्ष 115-116
६.१ उपसंहार 115
६.२ निष्कर्ष 116
सन्दर्भसामग्रीसूची 117-121

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप		पूर्ण रूप
अप्र.	-	अप्रकाशित
इ.	-	इस्वी
एम्.ए.	-	मास्टर्स अफ् आर्टस्
एम्.बि.बि.एस्.	-	ब्याच्लर अफ् मेडिसिन एन्ड ब्याच्लर अफ् सर्जरी
चौ.सं.	-	चौथो संस्करण
डा.	-	डाक्टर
ते.सं.	-	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
ने.के.वि.	-	नेपाली केन्द्रीय विभाग
ने.भा.प्र.स.	-	नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.लि.	-	प्राइभेट लिमिटेड

पृ.	-	पृष्ठ
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सम्पा.	-	सम्पादन
सं.	-	संस्करण